

Rezumat

Ideea acestei lucrări vine din necesitatea de a avea o perspectivă asupra imaginii îngerului în poezia română, idee ce, pe lângă faptul că este inedită ca subiect de cercetare, este cu atât mai interesantă cu cât îngerul este amintit în toate lucrările fundamentale de critică literară care vizează poezii canonici la care ne referim, dar nu există nici o tratare sistematică a figurii angelice în poezia românească, în ciuda faptului că îngerul apare în poezia unor poeți canonici ai literaturii noastre.

Prima parte a lucrării va avea în mare parte un caracter teoretic datorită trimerilor la etimologia, genealogia și tipologia angelică, pe de o parte, și datorită lămurii a trei concepte fundamentale pentru lucrarea noastră (imaginație poetică, imaginar antropologic și imaginal) ce vor fi, de fiecare dată, însoțite de exemple legate modul cu acestea receptează imaginea îngerului. În *primul subcapitol* am realizat o sinteză a perioadei celei mai importante în evoluția angelologiei: Evul Mediu european, referindu-ne, în același timp la modul în care apare îngerul în zoroastrism, iudaism, creștinism și iudaism și amintind principalii autori din domeniul angelologiei care au marcat acest domeniu al cunoașterii umane: Pseudo-Dionisie Areopagitul, Toma din Aquino, Moise Maimonide, Sf. Augustin, Sfântul Bonaventura sau autori de referință precum Andrei Pleșu, Ilie Cleopa, George J. Marshall, Jacques Le Goff, Moshe Idel, Madeea Axinciuc, Rabbi Samuel M. Stahl, Steven Chase sau David Keck. În al *doilea subcapitol*, aici ne vom opri asupra relației dintre imaginea îngerului și imaginația poetică (făcând o scurtă oprire pentru a discuta despre îngerul din *Elegiile duineze*), apoi vom analiza raportul îngerului cu imaginarul antropologic (Gilbert Durand) și, în final, ne vom referi la relația dintre înger și lumea imaginală, așa cum este ea descrisă de Henri Corbin, un mare admiator al lui Swedenborg.

Cea de-a doua parte a lucrării are un caracter dominant aplicativ și oferă o analiză a figurii îngerului din poezia română, începându cu literatura populară și încheind cu cea romantică. Primul capitol al celei de-a doua părți a lucrării noastre se referă la diferitele ipostaze pe care mesagerii lui Dumnezeu le întruchipează în imaginarul tradițional românesc: îngerii care apar în texte ale cosmogenezei, scrise sub influența credințelor de tip gnostic, îngerii ca guvernatori ai elementelor în textele apocrife atât creștine, cât și

islamice, îngerii ca războinici spirituali și guvernatori ai vântului în basmele românești, îngerii ca deținători ai limbajului primordial și îngerii ca mijlocitori ai vieții și ghizi ai morții – în ritualurile funerare românești. Budai-Deleanu este primul poet român pe care îl analizăm în lucrarea noastră: îngerii apar tratați à rebours. Inspirat de imaginarul cultural grec, în *Țiganiada* îngerii înlocuiesc funcția pe care zeii au avut în epele grecești, influențând destinul oamenilor prin intrigi la care participă inclusiv arhangheli Gabriel (înțelepciunea divină) și Mihail (forța divină). Folosind principalele tehnici epice ale literaturii iluministe pentru a realiza o alegorie plină de elemente satirice, Budai-Deleanu îl pune în final să aducă „vestea cea bună”: lupta țiganilor cu turcii, implicit cea a îngerilor cu dragii, a fost în zadar deoarece nu este încă timpul – așa hotărăște Demiurgul Atotputernic. Îngerii și arhangheliului Budai-Deleanu nu pot fi astfel decât caricaturi sau imagini decăzute ale reprezentărilor din imaginarul creștin, dat fiind faptul că îngerii sunt niște proiecții ale zeilor olimpici care țeseau tot felul de intrigi în războiul dintre oameni, arhanghelul Mihail duce o luptă cu demonii care nu duce nicăieri, iar arhanghelul Gabriel nu face decât să execute orbește, fără nici un fel de discernământ sau coerență, ordinele primite de la Creatorul capricios, doar este gândit după modelul său jupiterian.

În capitolul trei din partea a doua, ne oprim asupra poemelor *Serafimul și heruvimul sau mângâierea conștiinței și muștrarea cugetului* (1833) și *Visul* (1836) de Ioan Heliade-Rădulescu. Cele două tipuri de îngeri au ca sursă de inspirație imaginarul creștin, doar că sunt puși în relație cu planul etic și cu viziunea artistică a eului creator: serafimul și heruvimul sunt deci alegorii ale factorilor morali determinanți în viața lui Heliade-Rădulescu, ale forțelor care guvernează destinul său și-l păzesc de greșală: serafimul incarnează aspirațiile pure și favorabile naturii noastre divine, iar heruvimul este simbolul păzitorului de cele rele, cel care veghează la puritatea sufletului și care, în același timp, taxează orice abatere de la calea cea dreaptă. *Capitolul patru* surprinde, cu exemple din toată opera poetică, cele trei ipostaze ale îngerului din poezia lui Eminescu, raportate la marile teme ale literaturii romantice: moartea, iubirea, demonismul, astrologia: îngerul morții este un înger al trecerii, un gardian al ieșirii din trup, care apare mai întâi în poeme ocazionale, urmând să fie rafinat în meditațiile asupra morții ca neant sau ca reintegrare cosmică (*Împărat și proletar, Mortua est!, Moarte, înger cu aripi*

negre); îngerul-femeie este un înger al împlinirii prin eros, factorul esențial spiritualizant din viața poetului și îl întâlnim în poemele erotice, în poemele filosofice și în cele de inspirație mitico-folclorică (*Icoană și privaz, Venere și Madonă, Înger și demon*), deși neasumarea sau neîmplinirea acestei viziuni din postume duce treptat la demonizarea arhetipului feminin, la dramatizarea și dinamizarea discursului liric (*Când te-am văzut, Verena..., Pustnicul, Antropomorfism*); îngerul-astru este un înger al vegherii cosmice, un reprezentant al armoniei divine (*Povestea magului călător în stele*). Indiferent de ipostaze, figura îngerului este caracterizată de câteva trăsături tipice lirismului eminescian: la nivel fizic, are părul blond, ochii albaștri și este palid, la nivel spiritual îngerul sugerează misterul, candoarea, puritatea, sacralitatea, grația divină. În mai mult de 90% din apariții, îngerul este un substantiv, nu un atribut: o entitate, nu o calitate, deși trimite spre atribute spirituale, invizibile. De cele mai multe ori, îngerul apare în metafore sau comparații și extrem de rar ca epitet. Eminescu este lipsit de religiozitatea și devoțiunea interioară ce duce spre misticism, însă ca la orice mare romantic îngerul este pus în relație cu mitul Unității universale, mitul Androgenului, mitul Sufletului Lumii, cu imaginea senzuală a Morții sau cu Visul, ca plan spiritual superior planului teluric limitat.

Cea de-a treia parte are, de asemenea, un caracter aplicativ și oferă o analiză a figurii îngerului din poezia română posteminesciană, până la opera poetică a lui Emil Brumaru. Așadar, primul capitol este dedicat teoreticianului mișcării „gândiriste”, dat fiind faptul că, în istoria literaturii, Nichifor Crainic și Vasile Voiculescu sunt considerați reprezentativi pentru tradiționalismul ortodox al scriitorilor de la revista „Gândirea”. Remarcabil, în poezia lui Crainic, este modul în care tonurile arhaice și motivele folclorice se întrepătrund cu obsesivele povești biblice (*Rugăciune pentru pace, Vecernie, Laudă*) și duc la un univers care se deschide mai mult decât a demonstrat-o critica până acum. Deși este un exeget al lui Pseudo-Dionisie Areopogitul și cunoscător al lui Simion Noul Teolog, aceasta nu îl împiedică să se imagineze în poemul *Țara de peste veac* un „înger vâslaș” spre cele cerești – imagine ce este din punct de vedere poetic apogeul creației sale poetico-angelologice, fiind un fel de Charon inversat.

Deși religios prin vocație, V.Voiculescu ni se revelează din punct de vedere anfelologic ca un poet care depășește sfera imaginarului ortodoxist prin inventarea unor îngeri personalizați de propriile trăiri: Îngerul Nădejzii (din poemul omonim) și

Arhanghelul Durerii (*Durerea*). Primul este îngerul ca mobil interior al elevației spirituale, întruchipând efortul omului de a se spiritualiza pe sine, iar cel de-al doilea se referă la sensul întăritor al suferinței pentru sufletul omenesc care și-a creat un țel înalt. Voiculescu este creatorul stării de „îngerețe” ce denumește expresiv vârsta de permanentă cumpănă omului, căutarea dubitativă care îl duce pe om spre autocunoaștere și spre descoperirea propriului univers interior. Îngerul din poemele lui Voiculescu, umanizat uneori la maxim și pus „să are” reamintește de forța spirituală pe care o are omul său în lăuntru său și își are rădăcinile lui le regăsim în imaginarul antropologic românesc, în magia populară și în străvechile tradiții populare, sub diferite ipostaze alegorice: îngerul-culegător (*Grâu comun*), îngerul-femeie (*Îngerul din odaie*); îngerul-lumină (*Luminătorul*), îngerul-toboșar (*Ploaie mare*), îngerul-albină (*Așteptare sub cortul pustiei*); îngerul-corabie (*Plecare*).

Una din ipostazele fundamentale pentru lirica blagiană, este *îngerul apropierii*, o ca extensie a eului poetic, o stare verticală care face posibilă comunicarea între partea umană și partea divină, ascunsă, pentru Blaga, într-o tăcere înmormântală (*Pax magna, Biografie, Biblică, Bună veste pentru floare mărului, În mănăstire de munte, Don Quijote, Cerul*). În același timp, absenței îngerul este un motiv blagian recurent – iar asta pentru că descendența lui Blaga e mai degrabă în zona expresionismului naturalist de după Trakl sau Gotfried Benn, decât în zona expresionismului canonic. În poemul *Îngerul* eul liric sugerează cum cântecul este modul de comunicare prin care îngerul poate fi atras spre pământ, tehnică magică de spiritualizare a sinelui. De asemenea, alte două ipostaze nuanțează universul poetic blagian care prelucrează imaginarul religios creștin: îngerul gardian este asociat în general cu dorința de transfigurare și pus în relație cu momentul nașterii lui Iisus (*Către cititor, Colinda, Îngerul lumii*), îngerul apocaliptic este îngerul crizei, al momentelor de slăbiciune interioară, de căutare spirituală și care se asociază cu transcendentul care se ascunde, cu lumea care se degradează, cu legătura slăbită dintre celest și teluric (*Paradis în destrămare, Peisaj transcendent, Veac, Semnal de toamnă, Anno Domini, Piatra vorbește, Lot*).

În imaginarul poetic al lui Tudor Arghezi, îngerul mesager este prezent într-un fel de rememorare a timpului biblic (*Psalmul al cincilea*), ipostază care treptat înlocuiește de „heruvim bolnav” (poemul omonim), imagine poetică ce subliniază instabilitatea și

fragilitatea acestei memorări esențiale în relația cu divinitatea: „Îngerul meu își mai aduce aminte/ De fericirile-i de mai nainte”. În fond, definitiv pentru Arghezi rămâne credința în izbăvirea prin efortul creator („unghia îngerească”) care deși are la bază vitalitatea și instinctivul (la care trimite unghia), acesta este sublimat și absența instrumentului creator în exterior trimite la o creștere care are loc în interior și la umanizarea absenței divine până la nuanțe umoristico-grotești ca în poemul *Cântec mut*, din *Flori de mușcari* („Doi îngeri au adus o carte/ Cu copcile sparte,/ Doi o icoană,/ Doi o cârjă,/ Doi o coroană.”). De la registrul și mistic, îngerul străbate planul satirico-grotesc în poezia lui Arghezi, marcând când criza și cutarea eului poetic, când ludicul și umorul specific. După Budai-Deleanu, Arghezi este primul poet care tratează cu detașare prezența angelică.

La Nichita Stănescu îngerul este pus în relație cu procesul cunoașterii ceea ce ne face să subliniem că este singurul poet care vede în înger un arhetip al omului în deplinătatea potențialității sale: „oameni sunt păsări nemaîntâlnite” (*O viziune a sentimentelor*, 1964). Dacă în poemul *Lupta cu îngerul*, conștiința tragică a eului modern se activează sub dominația înfrângerii evidente în lupta sa cu îngerul, când poetul își percepe acut înfrângerea între proiecție christică și dominantă corporală, în *A cumpăra un câine* (din volumul *Belgradul în cinci prieteni*) îngerul stănescian apare ca negustor al unei realități transcendente, ironizând parcă faptul că îngerul ca orice tip de „vamă” trebuie plătit pentru a te lăsa să treci mai departe. Metafizicul și ironicul, geometria și înscenarea, abstractul și concretețea capătă la Nichita Stănescu forme foarte diverse și originale în evocarea figurii angelice.

În capitolul al șaselea ne oprim asupra celui mai „eretice” și erotic poet din lucrarea noastră: la Emil Brumarul îngerul este descris și pus în relație tocmai cu aspectele care nu le caracterizează în mod obișnuit: senzorialul, corporalul, senzualitatea, ludicul și carnavalescul. În pseudo-angelologia poetică „îngerii” lui Emil Brumarul au propriul lor traseu poetic: sunt puși mai întâi în relație cu plăcerea simțurilor, urmând să descopere voluptatea și, în cele din urmă, să treacă din planul „drăgălașului” și al imediatului într-un plan ușor livresc, al eului poetic narcisist care se contemplează pe sine în ipostaza sa de creator ludic. Pseudo-angelologia lui Emil Brumarul este o „categorie negativă”, în sensul pe care Hugo Friedrich îl dă acestei sintagme, fiindcă eul liric nu se raportează la o

problematică de tip filosofic sau estetic care integrează figura îngerilor, ci creează un spațiu poetic *fals angelic*, care ține de eroticul comico-ludic ce îmbracă uneori forme savuroase, în ciuda tonului elegiac.

Diversitatea și complexitatea ipostazelor fictive pe care le „îmbracă” îngerii în literatura universală (Dante, Milton, Rilke, Dostoievski, Hölderlin, Eliot, Yeats, Pound, etc.) și în poezia română (de la Budai-Deleanu la Brumaru) și chiar în poezia română contemporană (Ion Mureșan, Constanța Buzea, Mircea Dinescu, Nichita Danilov, Matei Vișniec, Iulian Tănase etc.) ne face să credem că imaginea îngerului este una din cele mai prezente la nivelul imaginarului artistic și ne arată atât capacitățile infinite ale imaginației poetice creatoare de a da diferite chipuri și semnificații unui arhetip, cât și faptul că analiza unui element fundamental al unui univers poetic poate aduce noi perspective de cercetare asupra operei poetice analizate. În mod evident, îngerul reprezintă unul din arhetipurile fundamentale care au jucat un rol activ în dezvoltarea literaturii și artei, de-a lungul timpului.